

Dr hab. n. o zdr. Ewa Kleszczewska, prof. PUZ w Suwałkach
Wydział Ochrony Zdrowia
Państwowa Uczelnia Zawodowa
im. Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kapala
„Palenie papierosów i picie alkoholu jako przejaw zachowań ryzykownych młodzieży
- perspektywa psychospołeczna”
na stopień doktora w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu
w dyscyplinie nauki o zdrowiu
zlecona decyzją Rady Naukowej Dyscypliny Nauk o Zdrowiu
z dnia 3 lipca 2025 roku Uniwersytetu Kaliskiego
Promotor: prof. UK dr hab. n. o zdr. Paulina Wojtyła-Buciora

Okres adolescencji stanowi strategiczną fazę rozwoju człowieka, charakteryzującą się dynamicznymi, wielowymiarowymi przemianami biologicznymi, psychologicznymi oraz społecznym. To właśnie w tym okresie dochodzi do intensywnego procesu kształtowania tożsamości jednostki, wzmacnia się potrzeba autonomii oraz niezależności, a podejmowane decyzje wywierają znaczący i długofalowy wpływ na zdrowie, funkcjonowanie społeczne oraz dalszy przebieg życia.

Młodzież wchodząca w dorosłość funkcjonuje w kontekście gwałtownych przemian cywilizacyjnych, wzrastającej presji społecznej oraz dynamicznie zmieniających się warunków społeczno-kulturowych. W konsekwencji obserwuje się nasilające się problemy emocjonalne, psychiczne i somatyczne. Na podkreślenie zasługuje rosnąca skala zachowań ryzykownych, w tym sięganie po substancje psychoaktywne. Zjawiska te, często bagatelizowane przez adolescentów i niedostatecznie dostrzegane przez dorosłych, stanowią istotne zagrożenie dla zdrowia psychofizycznego młodzieży prowadząc do trwałych konsekwencji rozwojowych. Równocześnie obserwuje się niepokojące tendencje: spadek poziomu aktywności fizycznej, pogorszenie kondycji psychicznej oraz wzrost częstości występowania objawów depresyjnych, zaburzeń lękowych i przewlekłego stresu.

Zarówno środowisko rodzinne jak i rówieśnicze, wywierają szeroko opisywany w piśmiennictwie naukowym wpływ, na kształtowanie się postaw oraz wzorców zachowań młodzieży. Jakość relacji z rodzicami, klimat emocjonalny w domu, dostępność pozytywnych modeli oraz poziom wsparcia emocjonalnego determinują zdolność młodego człowieka do radzenia sobie z wyzwaniami okresu dorastania. O skali zainteresowania tym obszarem świadczy znacząca liczba publikacji – każdego roku ukazuje się kilkaset artykułów naukowych, głównie w języku angielskim, podejmujących problematykę palenia papierosów i spożywania alkoholu przez młodzież z perspektywy psychospołecznej. Liczne meta-analizy interwencji psychospołecznych skierowanych do młodzieży używającej alkoholu lub/i. tytoniu, potwierdzają kilkanaście badań randomizowanych, liczba opublikowanych badań z lat 2015–2023 wyniosła (wg. Front. Psychiatry Sec. Addictive Disorders Vol. 15, 2024

Digital interventions targeting excessive substance use and substance use disorders: a comprehensive and systematic scoping review and bibliometric analysis) aż n=13 917.

Zrozumienie mechanizmów psychospołecznych, kulturowych i środowiskowych leżących u podstaw podejmowania przez młodzież zachowań ryzykownych stanowi warunek sine qua non skutecznego projektowania programów profilaktycznych oraz działań interwencyjnych. W tym kontekście przedłożona rozprawa doktorska wpisuje się w aktualny i istotny obszar badań, odpowiadając na pilną potrzebę pogłębionej analizy zjawisk ryzykownych wśród młodzieży oraz wypracowania skutecznych strategii edukacyjnych i wspierających – zarówno w środowisku rodzinnym, szkolnym, jak i rówieśniczym. **Podjęcie przez Doktorantkę tematu „Palenie papierosów i picie alkoholu jako przejaw zachowań ryzykownych młodzieży – perspektywa psychospołeczna” należy zatem uznać za w pełni uzasadnione oraz wpisujące się w aktualny nurt badań interdyscyplinarnych o wysokim znaczeniu społecznym, prowadzonych w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu.**

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa jest bardzo ciekawym opracowaniem. Jej układ jest typowym (objętość, format, liczba stron) dla dysertacji zwartych. Liczącą 252 strony rozprawę podzielono na rozdziały: „Wstęp”, „I. Papierosy i alkohol jako zagrożenie dla zdrowia”, „II. Determinanty inicjacji palenia papierosów i spożywania alkoholu przez młodzież” oraz „III. Palenie papierosów i picie alkoholu przez młodzież w badaniach własnych” z wydzielonymi podrozdziałami „3.1. Założenia i cele pracy”, „3.2. Materiał i metodyka badań”, „3.3. Wyniki badań” oraz „3.4. Podsumowanie wyników”. Kolejne rozdziały to: „IV. Dyskusja” i „V. Wnioski”. Praca zawiera także „VI. Streszczenie”, „VI. Summary”, „VII. Piśmiennictwo” (379 pozycji związanych z przedstawianą tematyką) oraz „VIII. Aneks” zawierający: „1. Spis tabel”, „2. Spis rycin” oraz „3. Wzór kwestionariusza ankiety”. W pracy brak, zwyczajowo umieszczanej w aneksach, Zgody Komisji Bioetycznej. W ocenianej pracy jedynie w rozdziale „3.2.2. Kwestionariusz ankiety” znajdujemy lakoniczną informację „Na przeprowadzenie badania uzyskano zgodę Komisji Bioetycznej przy Uniwersytecie Kaliskim im. Prezydenta S. Wojciechowskiego w Kaliszu”.

Jednostronicowy „Wstęp” zarysowuje główną oś recenzowanej pracy, stanowiąc klarowną i syntetyczną prezentację problematyki badawczej. Autorka trafnie identyfikuje okres adolescencji jako kluczowy etap w rozwoju jednostki, uwypuklając jego wielowymiarowy charakter i znaczenie dla kształtowania zachowań zdrowotnych. Podkreśla również istotność zagrożeń wynikających z podejmowania przez młodzież zachowań ryzykownych, w kontekście dynamicznych przemian społeczno-kulturowych oraz presji środowiskowej.

Rozdział „I. Papierosy i alkohol jako zagrożenie dla zdrowia” stanowi istotny element rozprawy, w którym Doktorantka szczegółowo omawia trzy obszary: epidemiologiczne aspekty palenia papierosów i spożywania alkoholu w Polsce, ich wpływ na zdrowie człowieka oraz społeczne konsekwencje tych zachowań. Analiza została przeprowadzona w sposób rzetelny, oparty na aktualnych danych oraz literaturze przedmiotu. Na szczególne podkreślenie zasługuje fragment, w którym Autorka akcentuje: palenie tytoniu i spożywanie alkoholu przez młodzież to nie tylko problem jednostkowy, ale zjawisko o szerokim

oddziaływaniu społecznym i zdrowotnym, wymagające systemowej reakcji. Zawarte w tym rozdziale informacje umożliwiają czytelnikowi głębsze zrozumienie wagi i aktualności podejmowanej problematyki oraz wpisują się w zasadnicze obszary nauk o zdrowiu, zwłaszcza w zakresie promocji zdrowia i profilaktyki. Autorka jednoznacznie wskazuje konieczność prowadzenia interdyscyplinarnych badań nad psychospołecznymi uwarunkowaniami zjawisk, podkreślając ich znaczenie dla kształtowania polityki zdrowotnej, edukacyjnej i społecznej.

Rozdział „II Determinanty inicjacji palenia papierosów i spożywania alkoholu przez młodzież” poświęcony jest szerokiej analizie determinant tych zachowań, obejmującej zarówno czynniki środowiskowe, jak i indywidualne. Autorka przedstawia m.in. wpływ grupy rówieśniczej, rodziny, mass mediów oraz działania programów profilaktycznych. Szczególnie cenne jest wyodrębnienie czterech typów wpływu rówieśników oraz omówienie czynników chroniących młodzież przed sięganiem po substancje psychoaktywne. Rozdział ten stanowi wartościowy wkład w zrozumienie mechanizmów inicjacji zachowań ryzykownych i może mieć praktyczne zastosowanie w pracy profilaktycznej. Jako recenzent chcę podkreślić, że rozdział ten przejrzyście wprowadza w problematykę zagadnień podejmowanych w rozprawie, naprowadzając czytającego na istotne problemy i modele ich rozwiązań. Podkreślę: przedstawiony w pracy teoretyczny materiał znacząco porządkuje umieszczony w pozostałej części pracy tekst oraz prowadzi do zdefiniowania założeń i celu badań opisanych w podrozdziale „3.1. Założenia i cele pracy” rozdziału „III. Palenie papierosów i picie alkoholu przez młodzież w badaniach własnych”.

Celem głównym recenzowanej pracy jest analiza zachowań zdrowotnych, społecznych i psychicznych młodzieży z województwa wielkopolskiego, w szczególności związanych z paleniem papierosów, spożywaniem alkoholu, wpływem środowiska rodzinnego i rówieśniczego oraz ocena kondycji fizycznej i psychicznej młodych ludzi. Autorka realizowała założone cele poprzez umiejętnie prowadzoną analizę wyników uzyskanych z badań ankietowych, szczegółowo opisanych w rozdziale „3.2. Materiał i metodyka badań”.

Żeby w badaniach ankietowych badana próba dobrze reprezentowała całą populację, każdy element populacji powinien mieć szanse trafienia do próby zgodnie z prawdopodobieństwem występowania. Oczywiście jest, że zwykle im większa jest wybrana do badań próba (losowanie próby było zgodne z rozkładem cechy), tym bardziej jest ona reprezentatywna dla całej populacji. W piśmiennictwie zdefiniowano cztery sposoby pobierania próby, to dobór: losowy, konieczny, celowy oraz dobrowolny. Zawsze należy w maksymalnie możliwym stopniu stosować dobór losowy (polegający na wybieraniu obiektów do analizy drogą losowania z określonymi rozkładami); i tak postąpiła Autorka ocenianej dysertacji. Na podstawie danych z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych spośród wszystkich szkół średnich w województwie wielkopolskim (o łącznej liczbie 616; rok szkolny 2022/2023) wylosowano szkoły średnie (licea ogólnokształcące, zasadnicze szkoły zawodowe, technika) w łącznej liczbie 16, co stanowiło 2,6% szkół średnich w województwie wielkopolskim. Po uzyskaniu zgód od dyrektorów placówek oświatowych w szkołach, przeprowadzono badania ankietowe, do których zrekrutowano 1329 osób. Do analizy

statystycznej zakwalifikowano 1292 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy z czego 429 respondentów (33,2%) uczęszczało do liceum ogólnokształcącego, 463 uczniów (35,8%) do zasadniczej szkoły zawodowej, natomiast 400 uczniów (31,0%) do technikum.

Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety (zawierający 51 pytań) opracowany przez zespół naukowo-badawczy powołany przez Główny Inspektorat Sanitarny. Kwestionariusz był wzorowany na kwestionariuszu stosowanym w badaniach GSHS i co ważne był już wykorzystany w ogólnopolskich badaniach w roku 2017. W odpowiedzi na zmieniające się potrzeby badawcze, narzędzie zostało zmodyfikowane o pytania dotyczące zmiany stylu życia w kontekście palenia tytoniu i spożywania alkoholu. Ankieta miała formę elektroniczną i była realizowana on-line poprzez platformę internetową Microsoft Forms. Link i kod QR do ankiety był przesłany do dyrekcji wybranych szkół średnich w wersji elektronicznej, a te następnie były przekazywane do nauczycieli poszczególnych klas. **Podkreślę: treść pytań oraz zagadnienia poruszone w zmodyfikowanej ankiecie są prawidłowe i merytorycznie spójne.**

Analizy statystycznej dokonano wykorzystując środowisko programu Statistica. Badanie zależności przeprowadzono testem χ^2 Pearsona. W przypadku analizy danych z dwóch pytań, w których badano zależność krzyżową wykorzystano współczynnik tau-b Kendalla lub współczynnik korelacji Spearmana. Za poziom istotności przyjęto $\alpha=0,05$.

W rozdziale „3.3. Wyniki badań” Doktorantka szczegółowo opisuje uzyskane rezultaty, które zostały wzorcowo zestawione w podrozdziale „3.4. Podsumowanie wyników”. Przedstawione w formie 120 tabel i 19 rycin wyniki wykazały, że palenie papierosów wśród młodzieży pozostaje powszechnym zjawiskiem – 27,2% badanych deklaruje regularne palenie, niezależnie od miejsca zamieszkania. Inicjacja nikotynowa najczęściej ma miejsce między 12. a 15. rokiem życia, a część młodzieży zaczyna palić już przed ukończeniem 10 lat. Znaczący odsetek (35,6%) pali co najmniej przez 20 dni w miesiącu, a 5,3% wypala ponad 20 papierosów dziennie. Pomimo relatywnie niskiej deklarowanej potrzeby porannego palenia, niemal połowa palących próbowała rzucić nałóg w ostatnim roku. Palenie odbywa się najczęściej w miejscach publicznych, a głównym źródłem papierosów pozostają sklepy, które często nie weryfikują wieku nabywców. Zjawisko jest silnie powiązane z wpływem rówieśników oraz obecnością osób palących w rodzinie. Młodzież niejednoznacznie ocenia palenie w kontekście atrakcyjności i relacji społecznych, choć dominuje przekonanie o jego negatywnym wpływie.

Równie niepokojące są wyniki dotyczące spożycia alkoholu. Badania ukazują szeroki zasięg spożycia alkoholu wśród młodzieży – kontakt z alkoholem zadeklarowało 62,5% respondentów, a inicjacja alkoholowa w większości przypadków następuje między 12. a 15. rokiem życia. Co siódmy nastolatek miał pierwszy kontakt z alkoholem przed ukończeniem 12 lat, co budzi szczególny niepokój. Alkohol spożywany jest najczęściej okazjonalnie, jednak niemal 7% badanych pije regularnie (10 lub więcej razy w miesiącu), a 20,3% przyznaje się do konsumpcji dużych ilości podczas jednej okazji. Preferowanymi napojami są piwo i wódka. Otoczenie rodzinne i społeczne ma istotny wpływ na postawy młodzieży wobec alkoholu – większość rodziców jest świadoma picia przez dziecko, a znaczna część

dopuszcza spożywanie alkoholu w domu przy różnych okazjach. Ponadto 21,2% respondentów wskazuje na częste picie wśród bliskich, a 43,7% deklaruje, że większość znajomych pije alkohol. Spożycie alkoholu odbywa się głównie w gronie rówieśników, często w domu, przestrzeni publicznej lub lokalach rozrywkowych. Niemal 25% badanych miało doświadczenia z upijaniem się w wieku 16–17 lat, a prawie co piąty nastolatek doświadcza negatywnych konsekwencji picia (np. kaca, konfliktów, problemów szkolnych) przynajmniej raz w miesiącu. Dodatkowo pomimo obowiązujących przepisów 13,7% młodzieży deklaruje łatwy dostęp do alkoholu w sklepach. Nieznacznie lepiej prezentują się wyniki, uzyskane z ankiet, dotyczące innych substancji psychoaktywnych. Młodzież sięga po substancje psychoaktywne głównie z ciekawości (9,6%), by radzić sobie z trudnościami (8,2%) lub z nudów (5,8%). Aż 43,4% nastolatków pije napoje energetyzujące co najmniej 3 razy w miesiącu, a 9,8% spożywa dziennie 3 lub więcej puszek, co może prowadzić do poważnych problemów zdrowotnych. Również stan psychiczny młodzieży budzi niepokój – 65% odczuwa samotność czasami, prawie 1/3 zmaga się z przewlekłym stresem, a 12,2% często ma myśli samobójcze. Ponadto 31,7% nie jest zadowolona z życia, a 26,2% uważa, że życie nie ma sensu. Tylko 15,8% nastolatków deklaruje stałe wsparcie ze strony rodziców. Relacje z ojcem są oceniane dwukrotnie gorzej niż z matką. Dziewczeta częściej niż chłopcy palą papierosy (30% vs 23,4%), wcześniej zaczynają palić i częściej palą w przestrzeni publicznej. Częściej także sięgają po alkohol w domu lub na imprezach, preferując wino i małe ilości, ale wcześniej się upijają (14–15 lat). Dziewczeta dwukrotnie częściej niż chłopcy przyjmują substancje psychoaktywne z powodu problemów emocjonalnych. Spożywają również więcej napojów energetyzujących, co może być próbą radzenia sobie z presją i zmęczeniem. Częściej odczuwają stres, samotność, niezadowolenie z życia i myśli samobójcze. **Wszystkie uzyskane z ankiet wyniki wzorcowo podsumowano. Sposób ich przedstawienia przez Doktorantkę jest klarowny i trafnie ukierunkowany, stanowiąc wartościowe i spójne wprowadzenie do kolejnej części rozprawy – „Dyskusji”.**

Na podkreślenie, zasługuje nie tylko obszerność ale i kompleksowość – fragment ten obejmuje aż 22 strony, świadcząc o skrupulatności i dużym zaangażowaniu Autorki. Uzyskane rezultaty zostały zaprezentowane w sposób prawidłowy i uporządkowany, z zachowaniem zasad metodologicznych oraz logiki naukowej. Doktorantka z powodzeniem osadziła wnioski z województwa wielkopolskiego na tle aktualnego stanu wiedzy, przywołując liczne, adekwatne odniesienia do literatury przedmiotu, co dodatkowo wzmacnia wiarygodność i wartość naukową tego opracowania.

Rozprawę kończy podsumowujący, prawidłowo uzasadniony w toku dysertacji, wniosek główny: „Analiza zachowań młodzieży wykazała wczesną inicjację w zakresie palenia papierosów i picia alkoholu, łatwą dostępność tych substancji, duży wpływ środowiska rówieśniczego oraz zróżnicowane postawy rodziców wobec konsumpcji alkoholu przez nastolatków. Badania wykazały także narażenie młodzieży na bierne palenie w domu, problemy w relacjach z rodzicami, brak wsparcia w trudnych chwilach oraz wysoki poziom stresu i myśli samobójczych u części nastolatków”.

Z racji funkcji recenzenta podkreślę, że praca doktorska została napisana poprawnym i komunikatywnym językiem naukowym. Autorka posługuje się stylem adekwatnym do charakteru rozprawy – jest on rzeczowy, spójny i klarowny. Terminologia specjalistyczna została zastosowana w sposób konsekwentny i poprawny. Nieliczne drobne uchybienia językowe i redakcyjne nie wpływają na ogólną czytelność ani wartość merytoryczną tekstu. Pod względem językowym i stylistycznym praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Dodatkowo, zastosowany w pracy aparat naukowy zasługuje na szczególne uznanie. Cytowania zostały przeprowadzone niezwykle starannie, z pełnym poszanowaniem zasad etyki naukowej oraz zgodnie z obowiązującymi standardami edytorskimi. Doktorantka w sposób konsekwentny i przejrzysty odnosi się do źródeł, zachowując spójność formalną i logiczną. Bibliografia obszerna, aktualna i bardzo dobrze dobrana – obejmuje zarówno klasyczne, jak i najnowsze publikacje z zakresu omawianej problematyki. Zawarte w niej pozycje świadczą o gruntownej orientacji w literaturze przedmiotu i umiejętności krytycznego jej wykorzystania. Praca spełnia najwyższe standardy w zakresie dokumentacji źródeł. **Oceniana praca wnosi istotną nową wiedzę i posiada obok poznawczego ważny aspekt praktyczny. W mojej opinii spełnia wszelkie wymogi stawiane pracom tego typu i zasługuje na wysoką ocenę.**

Uwaga do rozważenia: Chociaż przyjęty przez Doktorantkę szeroki przedział wiekowy badanych (13–19 lat) obejmuje strategiczny etap adolescencji – okres intensywnych przemian rozwojowych, w którym kształtują się postawy, tożsamość oraz pojawiają się pierwsze zachowania ryzykowne – warto rozważyć zasadność wprowadzenia dodatkowego podziału na bardziej jednorodne podgrupy wiekowe. Porównanie danych pomiędzy młodszymi (13–15 lat) a starszymi (16–19 lat) adolescentami byłoby metodologicznie uzasadnione i mogłoby dostarczyć istotnych wniosków zarówno poznawczych, jak i praktycznych, szczególnie w kontekście planowania działań profilaktycznych. Wymaga to ostrożności, ze względu na zróżnicowany poziom rozwoju poznawczego i emocjonalnego, różnice w doświadczeniach oraz kontekst społeczno-edukacyjny. Zalecany jest podział na odpowiednie grupy wiekowe (z podaniem ich liczebności rocznikowej) oraz uwzględnienie czynników zakłócających, co autorka uwzględniła z dużą świadomością metodologiczną (np. pytanie 5 i 32 ankiety).

Przekonana o wartości rozprawy oraz jej prawidłowym opracowaniu stwierdzam, że dysertacja jest ciekawym rozwiązaniem i spełnia kryteria merytoryczne, metodologiczne oraz formalne stawiane rozprawom doktorskim, wnoszę o dopuszczenie mgr Agnieszki Kapały do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu, w dyscyplinie nauki o zdrowiu.

Supraśl, 06.08.2025

dr hab. n. zdr. Ewa Kleszczewska prof. PUZ w Suwałkach